

першим чоловіком Лаєм, щоб не збулося пророцтво, жорстоко покалічила свою дитину (Едіп досі кульгає через це) і дали наказ пастухові вбити його. Йокаста у цій сцені просто ціпеніє і ховається в тінь від Едіпа. Щоб вберегти життя Лая, вона пожертвувала своєю дитиною. Жінка хотіла обійти долю, яку напроорокували її сім'ї, та від неї не втекла. І ось перед нею її скалічений як фізично, так і морально син, який багато років був їй за чоловіка. Вона покарана за свою безсердечність.

Покараний і Едіп. Він хотів теж втекти від пророцтва. Тому покинув свого батька (який виявився не рідним йому) і втік в іншу країну. Так, хотів добра, але втекти від долі не зміг. По дорозі зустрів справжнього батька і, захищаючись, убив його. Далі – матір взяв за дружину (не знаючи, хто вона йому), народив від неї дітей, і тепер мусить покарати себе, бо через нього країну охопив морок.

На перший план режисер виводить жорстокість батьків щодо своєї дитини. І психологічну травму дитини, яка змушена страждати за гріхи своїх батьків. Та, яку Едіп найбільше любив, виявилася жорстокою і бездушною жінкою. Цар божеволіє від усвідомлення цього, виколоє собі очі і, закликаючи йти з собою всі біди, які звалилися на фіванський народ, готується до вигнання. Закінчується історія його божевільним гучним сміхом над самим собою і своєю долею.

Вистава створювалася восени, у час регулярних масових ракетних обстрілів, через які у Києві постійно вимикали світло, опалення, водопостачання. Думаю, це вплинуло на постановників, бо вистава за атмосферою і освітленням вийшла похмурою, змальовуючи той морок, який панував у Фівах колись і, одночасно, в Україні восени і взимку 2022 року. Художнє оформлення (сценічна коробка – чорний квадрат, на сцені металеві штативи з прожекторами) і костюми (темно-сині, мішкоподібні туніки зі світловідбиваючими елементами) підкреслюють позачасовість і позапросторовість цієї історії.

Ключовим елементом постановки є ручні шматки дзеркал, у які час від часу вдивляються Едіп та його оточення. Ними герої пускають промені світла (ніби надії) в зал, шукаючи істину в темній, заплутаній, майже детективній історії. Маленькими шматочками дзеркал у фіналі і виколоє собі очі цар. В кінці публіка чує звук битого скла, а на сцену зверху вниз падають блискучі предмети. Розбите дзеркало за давніми віруваннями – провісник смерті. У виставі воно символізує розбиту долю Едіпа та його сім'ї. Цікавою знахідкою у виставі є ручні прожектори, в яких на початку проектуються очі Едіпа, які за всім у Фівах уважно наглядають, через які він спілкується з народом. У фіналі очей у прожекторах вже немає: проектується хвиля з перешкодами, як при обірваному відеозв'язку. Народ (Хор) у цій історії знеособлений, їхніх обличчя під капюшонами майже не видно, і говорять вони в одній обраній протяжно-журливо-зляканій інтонації.

У лютому постановка «Цар Едіп» була відзначена щойно запровадженою премією «Чорний лотос», якою відзначили та підтримали митців у сфері театру та кіно, які були активними у 2022 році.

Українське послання Шона Пенна

Шон Пенн у фільмі «Суперсила».
Режисери Шон Пенн і Аарон Кауфман. США, 2022.

Анастасія Канівець

«Суперсила», документальний
Режисери – Шон Пенн і Аарон Кауфман
Оператори – Аарон Кауфман, Джеймс Міллз,
Сергій Моргунов, Остін Отто та ін.
У фільмі знялися: Шон Пенн, Володимир
Зеленський, Юлія Марушевська, Леонід
Остальцев та ін.
США, 2022

Однією з ключових подій цьогорічного Берлінале стала прем'єра документального фільму Шона Пенна й Аарона Кауфмана «Суперсила». Відбулася вона 18 лютого, в день відкриття фестивалю; відкрив Берлінале, до речі, у своєму онлайн-зверненні президент України Володимир Зеленський, він же – центральний герой фільму.

Так, у фокусі цієї кінострічки – не український народ, а саме його президент... проте тут варто враховувати генезу і непросту еволюцію самого задуму фільму. Про що, до речі, в самій «Суперсилі» досить відверто говорить, і це робить її цікавим зразком творчої саморефлексії. Услід за автором і оповідачем, Шоном Пенном, глядач кидає погляд на українську історію останнього десятиліття.

Початок усьому поклав скандал із телефонною розмовою Трампа й Зеленського у 2020 році, що було прямим втручанням в американський виборчий процес. Тоді президент України звернув на себе увагу у США, і тоді ж виникла ідея документального проекту про коміка, котрий став президентом. Формально це – центральна лінія фільму. Автори досліджують для себе і свого глядача феномен приходу Зеленського до влади. Аналіз цей не надто глибокий, проте основні моменти він схопив: розчарування

Шон Пенн і Володимир Зеленський у фільмі «Суперсила».

суспільства правлячими елітами, сподівання на «нові обличчя» і популярність обіцянок Зеленського-кандидата завершити війну. Шон Пенн залучає коментарі-свідчення українських активістів, волонтерів, ветеранів, що пояснюють ситуацію з постмайданною Україною. Звучить від них і критика нинішньої української влади, хоча загалом у фільмі відчувається бажання авторів замовчати і згладити безліч речей, і передусім – присутню опозиційність генерації Революції гідності президенту й тих авторитарних ноток, що від початку звучали в його каденції. Образ Зеленського тут відверто компліментарний, автори, схоже, захоплені ним і хочуть передати це захоплення глядачу. Зрештою, сам фільм – це свого роду послання світові: про єдність України, про героїзм українців, вираженням яких (в увявленні знімальної групи) став її лідер. Ключовим тут є епізод в урядовому кварталі: зрозумівши, що вторгнення почалося, Шон Пенн веде свою команду не кудись, а до Офісу Президента, де вони потрапляють на пресконференцію, а потім зустрічаються з самим очільником держави. Те, що він у тих обставинах знайшов час прийняти американських кінематографістів, зрештою, зрозуміло: в них побачили свого роду культурних амбасадорів, можливість напряму передати американському уряду прохання про допомогу. Колишня українська телезірка з американською кінозіркою думають, як врятувати багатомільйонну країну, що вже розпочала свою відчайдушну боротьбу за виживання... В цьому складно не помітити певну долю іронії, і шкода, що якраз її у фільмі бракує.

Самого Шона Пенна у фільмі також багато, це окрема лінія кіноісторії – і, мабуть, найцікавіша. Він детально оповідає про своє сприйняття ситуації, його робота над майбутньою кінострічкою є однією з ключових ліній сюжету. Це дає фільмові щирю, місцями навіть сповідальну (коли Шон Пенн кається, що свого часу не звернув належної уваги на Революцію гідності) інтонацію. Місцями фільм наївний, місцями спрощує картину, натомість йому не бракує палкості й переконаності в беззаперечній правоті України в цій війні.

Кінострічка досить проста за формою (над чим іронізували деякі критики на «Берлінале»¹). Утім, «Суперсила» і не претендує на вишуканість і складність. Це, за виразом самого Пенна, «посібник для ідіотів» про українську війну². А ще – це фільм крізь «американську оптику», що є не менш важливим. «Суперсила», крім усього іншого, показує еволюцію образу нашої країни для Заходу. Впродовж років про неї не чули; Революція гідності внесла її на ментальну мапу колективного Заходу, проте зроблених для інтеграції з ним зусиль явно бракувало. Потім – анекдотична історія про «президента-коміка», а потім... розгортання найбільшої за кілька десятиліть трагедії на теренах Європи, масштабна війна, невтручання в яку стало рівноцінним підтримці агресора. «Суперсила» повторює ключові послання, адресовані, мабуть, не стільки вже й світовим урядовцям, скільки їхнім виборцям, тим, хто в підсумку визначає, чи підтримувати Україну. Перше з цих послань: війна в Україні – це й війна цінностей, війна за демократію, тож і стосується вона кожного мешканця «вільного світу». Друге: для захисту цих цінностей, для перемоги над агресором потрібна зброя; це послання звучить прямо, звучить лейтмотивом, і дуже доречно, адже питання це вирішується постійно, тож підтримка відповідного рішення виборцями надзвичайно важлива.

У підсумку, кінострічка має агітаційний характер; втім, у її випадку це постає радше сильною стороною. Вона ніби повертає глядача до не раз згадуваної в порівнянні з нинішньою війною Другої світової (де, до речі, пропагандистське кіно було поширеною інформаційною зброєю): сили добра і зла чітко розставлені, світ розділено, а США (котрим передусім фільм призначено) – знову на правильному боці історії.

Наостанок хочеться згадати про те, чого фільмові бракує. А бракує йому важливої, навіть принципової речі. А саме... самих українців. Зі своїми розповідями й коментарями екраном вервечкою проходять одеська волонтерка Юлія Марушевська, засновник Veterano Group Леонід Остальцев, військовослужбовці і військовослужбовиці, за кожним із яких стоїть своя історія, гідна окремого документального фільму... Український глядач розуміє, що саме такі люди є українською «суперсилою»... проте наскільки очевидне це для світового глядача?

Так чи інакше, «Суперсила» варта того, щоб її переглянути (хоча навряд чи вона стане фестивалічним «хітом»). Побачити себе чужими очима буває корисно. І корисно мати таких друзів, як Шон Пенн, котрий не втомлюється говорити про необхідність підтримувати Україну. Сподіваймося, глядачі почують його.

¹ Bressanin Anna. Five key takeaways from the Berlin Film Festival. 28.02.2023. <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-64719892>

² Sean Penn's 'Superpower': The 'idiot's guide' to Ukraine. DW. 18.02.2023. <https://www.dw.com/en/sean-penns-superpower-the-idiot-s-guide-to-ukraine/a-64749622>